

MADENCİLİK VE KREDİ KONUSU (*)

Ömer H. BARUTOĞLU

Ö Z E T ,

Bu yazıda:

Toprakaltı varlıklarımızın ekonomik çalıştırılmalarının nasıl sağlanacağı tartışma konusu yapılmakta. Devlet İşletmeleri dışında kalan özel teşebbüslerdeki maden yataklarına — İşletmede belirli gelişme karşılığında — uzun süreli az faizli kredi verilmesi tavsiye olunmaktadır.

Bizde son yıllara değin büyük **Maden İşleri** DEVLET'in eliyle kurulup yürütülmekte idi. İlk incelemelerde **orta ya da Ufak Maden Teşebbüsleri'**ne karşı ise konunun yabancıları bulunmanın yarattığı bir **Çekimsellik** hatta **Ürküntü** vardı. Öte yanda **Özel Madenci** çoğunlukça küçümsendiğinden, bir yana itilivermiş âdetta **kendi yağı ile** kavrulmağa mahkûm edilegelmiştir. Özel Madencilik alanındaki çalışma sonuçlarının bilgisizlik, düzensizlik ve hassaten parasızlık yüzünden yeter derece verimli olmaması ötedenberi yerli bankalarımızla büyük sermaye sahibi iş adamlarımızı bu konuda yatırım yapmaktan alıkoymuştur.

Özel Madencilik'in nüvesi dağda gezerken bulduğu cevherin mahiyetini öğrenmek merakına kapılan Çoban'la Avcı'dan başlar, ruhsat alma hevesine kapılarak buna baş vuran Kasabah'da biter. Maden yatağını gereği gibi ele alıp kurulu düzen işletecek **iş adamı-Sermaye sahibi**, bir şeyler becermek amacı ile elindeki avucundakini bu yolda eritip bitiren fakat işi başaramayan, sözü geçen **Kasabalı-Madenci'nin** didinmelerinden sonra ortaya çıkar.

Maden yatağı ARAMA devresinden **İşletmeye**, cevherin satışa elverişli hâle sokulmasından piyasada alıcısını buluncaya kadar -yatırımların nemalandırılması bakımından ağır yürüyen bir iş konusudur. Malın alıcısı sayılı, ödemeler nadiren zamanında yapılırsa da uzun sürelidir. Hele alıcı çoğunlukla rast-

landığı gibi az çok işin eğrisine kaçma alışkanlığında ise konu büsbütün **çapraşık** duruma girer, işletmeyi durdurmadan yürütmek zorunda bulunan madenci aylık ödemeleri karşılamak için ya kısa süre - çok faizle buluverdiği paraya boyun eğer; ya da zararına ve bir ön satış sözü karşılığı işi düzenler. Bu her iki yol da çıkar yol değil, aksine madencinin önce kendini sonradan da madenini ele kaptırmasıyla sona erer.

Yurdumuzda çok eskiden yüzümüzü ağırtacak duruma ulaşmış bulunan madencilik yirminci yüz yılın başlarına kadar bir duraklama devresi geçirdikten sonra birinci dünya savaşında harbin zorladığı gayretlerle az çok gelişmiştir. 1918-1935 arası, ikinci dünya savaşı başlarına değin yeni bir duraklama olmuş, 1936 dan sonra özel madencilerin de yardımı ile göz alıcı ilerlemeler kaydedilmiştir. Devlet'le özel madencilerin bu yöndeki çalışmalarını göstermek için bazı önemli cevherlere ait istihsal durumu hakkında fikir vermek için aşağıdaki cetveli tertitledik:

Satılık "1000 Ton" olarak, (D-Devlet, Ö-Hususî Teşebbüs)

		1923	1930	1937	1957	1958	1959
Taş kömürü	D	604	1.138	1.598	3.540	4.100	3.800
Linyit	D	—	—	—	2.516	2.602	1.620
	Ö	0,2	9,4	116	1.120	1.243	1.149
Demir	D	—	—	"	509	519	468
	Ö	—	—	—	654	430	404
Krom	D	—	—	48	354	225	109
	O	—	28	144	660	326	278
Manganez	D	—	—	—	—	—	—
	O	—	0,9	0,5	57	23	33
Borasit	D	—	—	—	—	—	—
	O	—	5,4	4,6	27	69	73

(*) Tic. Tanayi ve Tic. Borsaları Odaları Birliği Maden Yardım Komisyonu eliyle madencilere verilecek kredi konusundaki düşüncelerimizi topluca belirtmekte fayda mülâhaza ettik.

(*) Yıkanmış 1.620.000 T. satılık

Yukarıdaki rakamlar özel madenciligimizin hiç de küçümsenecek durumda bulunmadığını gösterir. Noksansız kuruluşları ile para sıkıntısı çekmeden çalışabilmelerindeki rahatlıkları düşünülürse Devlet iktisadi İşletmelerinin, işe başladıklarından beri geçen yirmi beş yıl içinde, başarı elde ettikleri iddia edilemez. Kaldı ki demir ve Krom'da Özel Madencilik üstün durumdadır; 937-957 arasındaki fark ise (Linyit, Krom, Demir, Manganez, Borasit cevher istihsal ve satışları bakımlarından) tamamen hususî teşebbüs lehine gelişmiş bulunmaktadır.

Devlet işletmesi olarak Etibank'ı ele alır sak;

Taş kömürü 1951 de 2.990.000 T. iken 1959 da 3.800.000 T. na ulaşmıştır. Etibank'm diğer işletmelerini gözden geçirelim;

	1954 T.	1959 T.
Ergani Bakır	16710	17020
Murgul Bakır	8500	8015
Guteman Krom	121500	109300
Keban Kurşun	15777	1070
Keçiborlu Kükürt	10000	13400
Linyit Kömürü	1.080.000	1.620.000

Artış ve azalış farkları o kadar azdır ki adeta Etibank işletmelerinin müstakar bir istihsal devresinde buldukları söylenebilir.

Halbuki ciddî ve yerinde bir çaba ile istihsal gereken hadde ulaştırılabilir. Bu yerinde sayma veya gerileme, bize göre ,**etüdsüzlükten ileri gelmektedir**. Etüd, zamanında ve lâyiki veçhile, yapılsa aksaklıklar giderilir, alman tedbirle iş düzenine girer.

Misal olarak **Ergani Bakır yatağındaki "Kobalt"** ı ele alalım. Bizim bildiğimiz 15 yıldanberi bu konu üzerinde, çalışılmaktadır. Bundan on bir sene önce Ergani Bakır'daki bir arkadaşımız **Kobalt işi tecrübelerini**, mahallî imkânlarla, **müspet olarak neticelendirmişti**. Bilâhare bir başka arkadaşımızı işin tatbikatını görmek üzere **Belçika Kongo'suna** göndermiştik. Bugün maalesef o arkadaşlar-

dan biri Amerika'ya göç etmiş diğeri de işin başında bulunmamaktadır. Bizden sonra aynı konu üzerinde ciddiyetle çalışanlar ise, bütün iyi niyetlerine rağmen, mevzuu müsbet ve fiilî safhaya intikal ettirememişlerdir. **(Ergani bakır cevherinde 1950 deki etüdlere göre Co % 0.18-0.36 bulunmuştur)**.

Aşıköy pirit yatağında, M. T. A. uzmanlarının yaptıkları etüd ve buna müstenit neşriyata göre, pirit'in beher tonunda 2,5 gr. Altın mevcuttur; bu miktarın bazı bölümlerde 3-5 gr./ton hatta istisnaen 6-7 gr./T. olduğu da kaydedilmektedir. (*)

Son yıllarda muntazam bir şekilde işletilmekte ve istihsal dış piyasaya sevkedilmektedir. işlenen pirit yatağında altın olup olmadığı varsa kitlenin hey'eti umumiyesine şamil miktarı dikkatli bir etüdle ortaya koymak lâzımdır. (Halen işletmeyi yürütmekte olan Etibank konuyu maalesef ele alıp gerekli etüdlere yaptırmamaktadır; yılda 60.000 t.nu aşkın ihracat mevzuu olan piritimiz üzerinde Altın bakımından ciddiyetle durulması temenniye değer.)

Yabancı memleketlerde **gerek etüd gerekse istihsal konusunda Devlet daima hususî teşebbüsün yardımcısıdır**; hatta satış mevzuunda dahi madenciyi korur. 1945 yılına kadar M. T. A.'ca bloke edilmiş olan Devlet işletmesi kurmağa elvermeyecek çapta buldukları, etüd neticesinde anlaşılan linyit ve krom sahaları, açılıp hususî teşebbüse terk edilmeselerdi Linyit-Krom madenciligimiz istihsal bakımından bugünkü seviyelerine erişemezlerdi.

Bâzi Madenlerin istihsalı Konusunda KOMŞULARIMIZ ve BİZ

DEMİR Cevheri:

(1000 T. üzerinden)

	1936-938	957	958	959
Türkiye	77	1.260	750	446
Yunanistan	310	360	400	400
Bulgaristan	11	300	300	376
Romanya	126	644	700	800
Yugoslavya	562	1.875	1.997	2.100

Şunu samimî olarak açıklamak ve kabul etmek zorundayız ki komşu Balkan menile-

ketlerine kıyasen dahi maden istihsalimiz, günümüzün anlayışına göre, hayli geridir.

HAM DEMİR:					HAM ÇELİK:			
	34-38	37	38	39	936-38	957	958	959
Türkiye	—	217	230	236	—	184	160	214
Yunanistan	—	—	—	—	15	60	60	60
Bulgaristan	—	51	84	117	—	159	211	230
Romanya	119	636	737	750	247	864	934	950
Yugoslavya	53	714	748	880	174	1.048	1.119	1.300

İkinci dünya harbinden önce Yugoslavya'nın kömür istihsali azdı. 1939 da istihsal 7 milyon tonu bulmuştur; 1959 da ise bu miktar üç misline 21.107.000 T.'na ulaşmıştır. (Taş kömür havzaları mahdut, linyitleri - ısı dereceleri itibariyle - bizimkilerin çok dününde bulunduğu halde). Bulgaristan'da kömür istihsali 1960 yılında 17.390.000 ton olduğu halde 1962 için hazırladıkları programda bu miktarın 35 milyon tona çıkarılması derpiş edilmektedir. İgnatiev manganez yatağında yılda 156.000 T. kapasiteli bir flotasyon tesisi kurdukları öğrenilmiştir).

Bugün 6,5 milyonu bulan (Taş ve Linyit) kömürü istihsalimizi ele alırsak (son nüfus sayımına nazaran) adam başına yılda 230 kg, kadar istihlakimiz olduğu görülür. Bu miktar Sanayideki gelişmeler muvacehesinde çok azdır. Bugün bizim içinulaşılması gereken hedefin asgarî haddi (adam başına 1 T. hesabıyla) 28-30 milyon tondur. (Biz bu gayreti gösterip istihsali süratle arttıracak yerde istihlak kısmak gibi sakat bir yol tutmak suretiyle istekleri gidermeğe çalışıyoruz).

Osmanlı İmparatorluğunun dünkü vilâyetlerindeki bu metodlu, programlı gelişme böylece başını alıp giderken Devlet İşletmelerimizdeki bu duraklama ve bilhassa özel teşebbüsü lâyiki ile desteklememe, ibretle işaretlenmeyi hak etmiş bulunmaktadır.

Kömürde olsun diğer madenlerimizde olsun hususi teşebbüse yardım etmezsek sadece Devlet İşletmeleriyle hedefe ulaşamayacağımızı şimdiden söylemek kötümserlik olmaz.

Etüdlerle istihsal metodlarının düzenlenmesinde M. T. A., ihracat konusunda da Eubank hususi teşebbüse ön ayak olursa madencilüğümüz, maden iktisadiyatımız - hiç değilse - Balkanlardaki yakın komşularımız seviyesine ulaştırılabilir inancındayız.

Memleketimizde bilinen, büyük ölçüde devamlı bir işletme kurmağa elverişli, maden yataklarımızın sayısı azdır. Bunların "Devlet İşletmesi" dışında kalanları ise linyit, demir, krom, borasit ve kısmen antimon, cıva ve mangahez'den ibaret olup miktarları büsbütün mahduttur.

Bilindiği gibi bir madenin "rantaolması", ve yine bu sınır içinde kurulu düzen çalıştırılabilmesi madenin cinsine, tenörüne, teşekkül hususiyetine, coğrafi durumuna ve bunların hepsinden mühim rolü olan cevher miktarı ile cevherin o zamanki konjüktörüne bağlıdır. İşletmeler ancak bu faktörler göz önünde bulundurularak tayin edilecek "istihsal kapasitesi" ne göre kurulur; ve buna göre ayarlanarak idame ettirilir. Bütün bu hususatın madenin nevine göre tehalüf edebileceğini hatta aynı cins madenin muhtelif tipteki yataklarına göre de değişebileceğini yeri gelmişken hatırlatmak isteriz. Bu itibarla; "toprakaltı varlıklarımızın ekonomik ve rasyonel şekilde değerlendirilmeleri hangi şartların tahakkukuna bağlıdır" konusunu yurd çapında umumileştirerek topyekün cevaplandırmak, imkânsız denecek kadar, zordur. Bu suali aşağıdaki bazı "Ana Kaide" lerin müspet şekilde tahakkuku halinde sadece MADENCİLİK yönünden cevaplandırabileceğimizi umuyoruz.

(*) 1957 istatistiklerine göre adam başına yıllık kömür sarfiyatı Amerika Birleşik Devletlerinde 8 ton, İngiltere ve Norveç'te 45 ton, Japonya'da bir tondur.

- Herhangi bir maden yatağı ele alınırken yazımızın başında belirttiğimiz faktörler hakkında katiyete yakın fikir edinilmesine yarayacak kadar etraflı etüd yapmak,
- Madenin rasyonel şekilde çalıştırılabilmesine yetecek sermayeyi sağlamak,
- Yatağın işletilmesine girişilmesini müteakip bir yandan "**haddi lâyük istih-sal kapasitesi**" ne muadil şekilde çalışılırken bir yandan da işletme hazırlığı mahiyetindeki mütemmim aramalar yapmak,
- Bu arada işletme tesislerini yeni inkişafalara uygun hale getirmek ve daha fazla mekanize edebilmek için de zaman zaman yataktaki gelişmeleri hakikaten tecrübeli bir mütehasısa tetkik ettirecek uzun vadeli ve programlı tesislerin esaslarına ait raporu ortaya koymak ve bu raporun istilzam ettirdiği geniş krediyi kolayca, az faiz ve uzun vâde ile temin etmek.
- Bütün bu hususatı icabına uygun şekilde, bilhassa müspet bir şekilde in-taç edebilmek için memlekette büyük çapta, yeter sermayeli bir "Maden Bankası" mn kurulması ve bu bankanın memleketin maden yataklarını iyi bilen bihakkın tecrübeli bir maden hey'eti fenniyesiyle teşhizi lâzımdır. Bu münasebetle müracaat edecek madencilere gerekli kredi temin edilmeli ve kurulacak esaslı bir kontrol sistemi ile de paranın safha safha ve yapılacak işle mütenasiben ikrazı sağlanmalıdır.

Sade madencilik gibi uzun emek, külfetli masraf ve devamlı etüd isteyen bir konuda değil; basit ve malum bina inşaatında bile ancak Türkiye Emlâk ve Kredi Bankasının

kurulması ve inşaat safhalarına muvazi **TAK-SİTLİ KREDİLER** ihdas etmek suretiyle önderliği sayesinde ki yurdumuzun imarı alanında bu günkü gelişmeye ulaşmak mümkün olmuştur. Yoksa alelade ev sahibi olmak isteyenler bile kendi başına bırakılırdı onların da bu derece muvaffak olamayacakları muhakkaktı.

NETİCE

Maden Kredi Bankası kurulduğu takdirde;

1) İlk etüdünde "Orta" ya da "Ufak" çapta oldukları sezişini doğurdıklarından ötürü Devlet'in el atmayacağı yataklar etüd neticelerini belirten raporlarıyla birlikte derhal hususî teşebbüse verilmeli.

2) Hususi teşebbüse ruhsatnameden itibaren etap etap, yataktaki gelişmelere muvazi olarak, az faizle vadeleri azami bir yıl olan "borçlu cari hesabı" ndan teminatlı kredi açmak suretiyle yardım edip özel teşebbüsü desteklemeli.

3) Envestisman kredilerine gelince; önce projeler tetkik edilir, uygun bulunursa tasdik olunur, proje **TERMIN PLÂNI** uyarınca kısım kısım tahakkuk ettirildikçe banka sarfiyatın % 60 ya da daha fazlası nispetinde mevcut krediden ödeme yapılır.

Ancak bu işi bir sistem dahilinde kurmak ve yürütmek şartıyla madencilüğimizin gelişeceğine inanıyoruz.

Devlet işletmeleri, umumî masraflarının fazlalığı yüzünden, daima külfetli tesislerdir. Özel teşebbüs, kendine mahsus tutumu yüzünden, bazı üstünlüklere sahiptir. Devlet eli hususi teşebbüsün ilim ve teknik eksikliklerini tamamladığı takdirde ufak madencilerin büyük şirketler haline gelmelerini , ummak hiç de fazla iyimserlik olmaz kanaatindeyiz, yeter ki iki taraf da tutumunda samimi olsun.

